

Севастополь: Севгорттипография, 1982. – 25 с.

3. Наукова бібліотека НМГО і ВС. Смиян В.С. Морская пехота в обороне Севастополя 1941-1942 гг. / Смиян В.С. [рукопись]. – Севастополь: НМГО и ОС, 1971.

4. Сапун-гора. Путеводитель / Музей героической обороны и освобождения Севастополя. – Симферополь: «Издательство «ПолиПРЕСС»», 2006. – 160 с.

5. Службовий архів автора. Наказ директора НМГО і ВС про закріплення тем наукового дослідження на 2006 р., 10 арк.

Никитина И.В. Национальный музей героической обороны и освобождения Севастополя как научный центр популяризации истории Севастополя

В статье рассмотрены в кратком виде основные научные достижения НМГО и ОС. Прослежено его значение в качестве научного центра. Установлено, каким образом благодаря результатам своих исследований он пропагандирует историю Севастополя.

Ключевые слова: центр, музей, история.

Nikitina I.V. Museum of heroic defense and liberation of Sevastopol – scientific center on promoting of history of Sevastopol

In article the main scientific achievements of MHDLS are considered in a short look. Its value as scientific center is tracked. It is understood how thanks to results of the researches it propagandizes history of Sevastopol.

Key words: center, museum, history.

13.03.2013 р.

УДК 903.23–033.6:069(477)

О.Г. Ликова

ДО ПИТАННЯ МУЗЕЄФІКАЦІЇ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблему музеєфікації кераміки в Україні в різні історичні періоди. Охарактеризовано два основних етапи музеєфікації гончарної спадщини України. Акцентовано увагу на основних проблемах, що виникають на цих етапах.

Ключові слова: музеєфікація, гончарство, кераміка, глиняний виріб, Україна.

На початку ХХ століття на території сучасної України зафіксовано більше 700 населених пунктів, мешканці яких займалися гончарством, а на початку ХХІ століття в нашій державі функціонують близько 30 гончарних осередків. У деяких поселеннях, де ще донедавна було по кілька десятків гончарів, нині залишилося 1-2 майстри, а в більшості з них – лише пам'ять про ремесло і гончарські родини.

Вироби гончарних осередків різняться способами декорування, формами, технологічними особливостями, а отже несуть у собі значний об'єм інформації, яка дозволяє не лише простежити еволюцію та регіональні особливості гончарного

ремесла в Україні, а й вивчити численні етнологічні проблеми з огляду на важливість кераміки як історичного джерела. Музеям належить особливе місце серед різноманітних наукових, культурно-освітніх закладів, які вивчають, зберігають і пропагують етнічні культурні надбання.

Музеєфікація являє собою сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення пам'яток історико-культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного споглядання та іншого культурно-освітнього використання з метою максимального збереження та виявлення їх історико-культурної, наукової та мистецької цінності, хоча музеєфікацією, в широкому розумінні цього терміна, можна вважати й як перехід будь-якого об'єкта в стан музейного предмета.

Питання музеєфікації гончарної спадщини України ще не були об'єктом комплексного наукового дослідження. Нині існує багато помітних публікацій, присвячених будівництву музейної мережі в Україні, з яких можна почерпнути загальні відомості про історію формування та стан колекцій кераміки в музеях [4; 13; 14; 19].

На початку ХХ ст. земства друкували звіти діяльності за окремі роки. У них є й інформація про роботу музеїв щодо формування колекцій, зокрема й глиняних виробів. Наприклад, у звітах Полтавського губернського земства опубліковані відомості про діяльність та формування колекцій музею Полтавського губернського земства [5; 6; 7].

У цей же час окремі дослідники починають звертати увагу на проблему непрофесійної атрибуції кераміки в музейних колекціях. Першою стала керамолог Євгенія Спаська, яка, досліджуючи гончарство Чернігівської губернії, ознайомила з музейними зібраннями. Свої зауваження вона виклала у власних щоденниках [15], де й наголосила на згаданій проблемі.

У 1960-х роках вперше на державному рівні Міністерством культури СРСР було затверджено систему обліку й зберігання музейного фонду країни (наказ від 26 липня 1965 року) у «Положенні про музейний фонд СРСР» та «Інструкції про облік та зберігання музейних цінностей музеїв системи Міністерства культури СРСР» (1968). У цих документах визначено порядок комплектування, обліку, зберігання й наукового опису пам'яток матеріальної і духовної культури та природничої історії. Окрема увага приділяється кераміці.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. прикметні актуалізацією проблем створення музеїв кераміки, виокремлення керамологічних колекцій із музейних та приватних зібрань. Проте усі згадані праці лише частково висвітлюють питання музеєфікації саме гончарної спадщини України. Найчастіше вони присвячені або розбудові музейної мережі в країні загалом, або ж опису

основних етапів формування колекцій кераміки певного регіону в окремо взятому музеї.

Метою даного дослідження є характеристика основних етапів музеєфікації гончарної спадщини України та визначення головних проблем, пов'язаних з нею.

На межі XIX-XX ст., коли відбувався бум заснування музеїв, а теорія музейної справи була ще у зародковому стані, лише у провідних музеях Києва закладалися основи охоронної, облікової та наукової роботи. Головний інспектор охорони пам'яток культури Укрнауки Наркомосу УРСР В. Дубровський 1925 р. відзначав, що «в дореволюційні часи музейна справа в Україні не виходила за межі приватної й громадської ініціативи» [2, 72]. Ситуація не покращилася й через 10 років, не кажучи вже про роки Вітчизняної війни. У доповідній записці заступник наркома освіти УРСР А. Хвиля від 4 листопада 1934 р. зупиняє увагу на музейних фондах, вказавши, «що більшість знаходиться в неприпустимому стані. Це стосується відсутності нормальних приміщень, а також відсутності повного інвентарного обліку збірок, недостатня або зовсім відсутня кваліфікація музейних кадрів» [2, 76]. Також тільки у великих музеях практикувалося проведення екскурсій. Більшість музеїв були закриті не лише для пересічного глядача, а й для науковців, які займалися дослідженнями.

Відомий український мистець Ярослав Музика на початку 1930-х років констатувала, що «наукова обробка музейного матеріалу стоїть у нас [в Україні – О.Л.] дуже слабо» [16, 344].

Як би це не було прикро, проте музеї зосереджують свою діяльність, переважно, на збиранні, реставраційно-консерваційній роботі та на естетичній презентації зовнішньо презентабельних речей. Лише одиниці ототожнюють себе з науково-дослідними інститутами в розумінні музею-лабораторії та ставлять перед собою завдання будувати мости між минулим і сучасним. Однак, варто відзначити, що без ґрунтовної науково-дослідної роботи музеї, по-суті, постають лише складами матеріальних цінностей.

Вивчаючи діяльність музеїв в плані формування керамологічних колекцій, можна виділити два основних етапи:

- збиральницька робота й комплектування;
- облік (реєстрація), наукова інвентаризація, каталогізація і створення науково фондового паспорту.

Збиральницька робота й комплектування

Музейні колекції повинні постійно поповнюватися. Нині існує кілька шляхів поповнення керамологічних колекцій: експедиції співробітників музею і відбір ними речей на місці,

збір предметів сторонніми особами за завданням музею, надходження від приватних осіб та колекціонерів, передача від офіційних інстанцій та громадських організацій, надходження з виставок, планова закупівля предметів. Час від часу змінюється лише співвідношення між цими видами надходжень та відсоток куплених-подарованих предметів. Наприклад, 1910 року в етнографічний відділ Київського художньо-промислового і наукового музею Государя Імператора Миколи Олександровича було «пожертвовано 1001 предмет, закуплено 1152» [18, 58]. Після жовтневих подій 1917 р. музейні збірки поповнювалися, переважно, «за рахунок націоналізації приватних збірок» [2, 69]. Після Великої Вітчизняної війни перевага подарованих чи куплених експонатів варіювалася в залежності від фінансування музею у той чи інший проміжок часу. Проте, можна впевнено стверджувати, що загалом у колекціях кераміки українських музеїв переважають подаровані речі або передані безкоштовно колекціонерами чи небайдужими діячами України. Наприклад, за твердженням дослідниці Оксани Сапеляк, «велику кількість пам'яток Музей етнографії отримували у дар. Українська національна еліта Галичини – І. Труш, О. Роздольський, В. Шухевич, І. Левинський – виступили жертводавцями Музею, заохочуючи інших наслідувати їх приклад» [12, 98]. На початку ж ХХІ ст. майже всі колекції кераміки в музеях України поповнюються переважно за рахунок дарів. Наприклад, за твердженням охоронця фонду кераміки Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ) Ірини Бекетової, з початку нового сторіччя музей не закупив жодної речі до фонду кераміки.

Комплектування фондів постає основним завданням будь-якого музейного закладу. Воно повинно відбуватися за певною схемою з метою пошуку речей, яких не вистачає у колекції для повного висвітлення теми. При створенні керамологічних колекцій працівникам музеїв потрібно звернути увагу на поповнення колекцій гончарними інструментами та пристроями тих регіонів, гончарство яких представлено у їхніх збірках, оскільки ця група колекцій постає малочисельною, а часто навіть взагалі не представлена жодним експонатом.

При формуванні колекцій глиняних виробів у різні часи перевага надавалась не одним і тим же предметам. На початку формування збірок збирали переважно викопну кераміку. З часом у музеях почали формуватися етнографічні відділи, у яких було представлено гончарство наряду з іншими народними промислами. Але спочатку перевагу видавали «красивим», розписаним речам, які використовувалися на свята або взагалі не були у вжитку. І лише згодом збирачі звернули увагу на

простий господарський посуд. Як слушно зауважив дослідник В.Сидоренко, «неоціненною заслугою Д.Щербаківського і М. Біляшівського... було те, що вони першими в українському мистецтвознавстві поцінували народні декоративні вироби як твори мистецтва, надавши багатьом із них статусу музейних пам'яток» [18, 55].

Облік (реєстрація), наукова інвентаризація, каталогізація і створення науково фондового паспорту

Важливим завданням у роботі музейника постає проведення своєчасного первинного обліку та фахової інвентаризації предмета, що унеможливить виникнення непорозумінь та створення «міфів» у подальшій роботі з ним. Документація повинна включати докладні відомості про походження предмета, його стан, історію побутування, необхідні умови зберігання. На цю проблему звертали увагу науковці в різні часи. Наприклад, навесні 1873 р. Південно-Західний відділ Імператорського російського географічного товариства, ініціюючи створення музею, надрукував оголошення про збирання предметів для музею. В оголошенні, окрім переліку предметів, які збиратимуться, акцентувалася увага на обов'язковому зазначенні «місця виявлення предметів, народних назв та їх уживання» [17, 68]. У 1880 р. до відкриття Коломийської виставки домашнього промислу (1880 р.) була розроблена та опублікована у місцевій пресі спеціальна програма, в якій зверталась увага на необхідність детальної документації пам'яток. На початку ХХ ст. «учені НТШ багато консультували збирачів. 30 червня 1904 р. у листі до Луки Гарматія Федір Вовк детально консультує його щодо підбору речей та особливо їх документації» [12, 98]. Загалом, досліджуючи діяльність музею Наукового товариства ім. Шевченка, Галина Івашків зауважила, що записи про надходження глиняних виробів до музею іноді супроводжувалися «легендами» про їх попередню історію [1, 51]. На жаль, подібна інформація в інвентарних книгах сучасних музеїв – рідкість.

Науковий фондовий паспорт не повинен створюватись одномоментно. До нього постійно потрібно вписувати відомості про всі маніпуляції з предметом: участь у виставках, реставраційні втручання, відзнаки, дипломи тощо. Нині найважливішим завданням, яке повинні вирішити музейні працівники, постає уніфікація наукових описів, розробка єдиних стандартів атрибуції пам'яток культури.

Слід зазначити, що майже всі колекції кераміки в Україні від кінця ХІХ й до кінця ХХ ст. формувалися безсистемно, в основному зусиллями ентузіастів і випадковими надходженнями. У

переважній більшості особи, які передавали речі до музеїв, і особи, які комплектували музейні фонди кераміки, не мали фахових керамологічних знань [10, 7], що відповідно відобразилося на одному з основних етапі музеєфікації глиняних виробів – атрибуції.

Атрибутувати предмет означає «визначити достовірність, автентичність виробу та його ідентифікаційних ознак, насамперед авторства, місця й часу виготовлення» [9, 59].

Ще на початку 1950-х років дослідник російського декоративно-ужиткового мистецтва ХVІІІ – початку ХХ ст., керамолог Олександр Салтиков зазначав, що у науково-дослідній роботі «атрибутування (визначення) пам'ятки переходить з плану простої колекціонерської любові до старовини у план об'єктивного наукового знання...» [11, 265]. Цю думку в наші дні підтримує і керамолог Олесь Пошивайло: «Для фахової атрибуції глиняних виробів... мають залучати фахівців-керамологів... Саме науковий підхід до з'ясування різних питань атрибуції глиняних виробів дозволяє позбуватися численних помилок, а нерідко й навмисних фальсифікацій у наших знаннях про гончарну спадщину українців» [8, 148]. Проблема атрибуції глиняних виробів у сучасних музеях є однією з основних у процесі обліку й збереження предметів музейного значення. Нині багато музейних працівників роблять спроби систематизувати всі накопичені матеріали й навести лад у фондових колекціях. Висвітленню найбільш типових помилок, допущених під час атрибуції глиняних виробів, як в інвентарних книгах музеїв, так і в друкованих та цифрових джерелах, присвячено одну з праць автора [3], тому в даному дослідженні не акцентуватимемо увагу на цьому питанні.

Отже, зважаючи на усе вищесказане, з упевненістю можна стверджувати, що питання музеєфікації керамологічних колекцій постає вкрай актуальною проблемою сьогодення.

Існує кілька шляхів поповнення музейних колекцій. Нині, у час фінансової нестабільності, переважають дари. Пошуки ж потрібних експонатів в етнографічних регіонах України стали рідкістю як через відсутність коштів, так і через вимирання традиційного гончарного ремесла в певних місцевостях.

Наприкінці ХІХ ст. почали розроблятися основні принципи музейної паспортизації предметів, у тому числі методи атрибуції кераміки, реставрації та консервації. Основний недолік музеєфікації керамологічних колекцій України того часу – неувага до точного фіксування місцевих назв виробів та історії їх побутування; не завжди зазначалися автори творів, час і місце їх виготовлення. Основною причиною цього було

те, що перші музеї природи чи старожитностей мали універсальний характер і жоден з них не спеціалізувався на формуванні керамологічних колекцій. Глиняні речі, що надходили, розподілялися по різних відділам.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. питання правильної атрибуції глиняних виробів все частіше піднімається як науковцями, так і музейними працівниками. Проводяться конференції відповідного спрямування, розробляються методичні рекомендації. Одночасно слід зазначити, що 2005 р. в Інституті керамології– відділенні Інституту народознавства НАН України створено єдину експертну комісію, до складу якої увійшли провідні керамологи країни, яким здійснює атрибуцію глиняних виробів. Проблеми ж правильної атрибуції стосуються всіх предметів Музейного фонду України, незалежно від матеріалу виготовлення.

Посилання

1. Івашків Г. Основні етапи формування збірки народної кераміки в Музеї етнографії та художнього промислу / Галина Івашків // Український керамологічний журнал. – Опішне: Українське Народознавство, 2003. – №2-4. – С.44-59.
2. Ковтанюк Н. Скарбниця історичної пам'яті України / Ніна Ковтанюк, Ганна Шовкопляс // Київська старовина. – 1999. – №4. – С.63-80.
3. Лыкова О. Атрибутування глиняних виробів: суть проблеми / Оксана Лыкова. Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007: Атрибуція кераміки в Україні / За редакцією доктора історичних наук О. Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2011. – Кн.ІІІ. – Т.2. – С.284-292.
4. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР): курс лекцій / Галина Мезенцева. – Київ: Вища школа. Головне видавництво, 1980. – 120 с.
5. Отчеть Полтавской Губернской Земской Управы за 1914 годъ. – Полтава: Электрическая типо-литография И.Л. Фришберга, 1915. – 204 с.
6. Отчеть Полтавской Губернской Земской Управы за 1915годъ.– Полтава: Электрическая типо-литография И.Л. Фришберга, 1916. – 199 с.
7. Отчеть Полтавской Губернской Земской Управы за 1916годъ. – Полтава: Электрическая типо-литография И.Л. Фришберга, 1918. – 193 с.
8. Пошивайло О. Атрибуція абсурду / Олесь Пошивайло // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007: Атрибуція кераміки в Україні / За редакцією доктора історичних наук О. Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2011. – Кн.ІІІ. – Т.2. – С.140-149.
9. Пошивайло О. Атрибуція кераміки як підгрунтя правдивої історії українського гончарства / Олесь Пошивайло // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007: Атрибуція кераміки в Україні / За редакцією доктора історичних наук О. Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2011. – Кн.ІІІ. – Т.2. – С.11-103.
10. Пошивайло О. Музейний ландшафт гончарської України / Олесь Пошивайло // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.5-24.
11. Салтыков А.Б. Самое близкое искусство / А.Б. Салтыков. – М.: Просвещение, 1969. – 296 с.
12. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898-1939 р.р.) / Оксана Сапеляк – Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 2000. – 208 с.
13. Свенціцкий И. Про музеї і музейництво: нариси і замітки / Іларіон Свенціцкий. – Львів: Діла, 1920. – 80 с.
14. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Ганна Аркадіївна Скрипник. – К.: Наукова думка, 1989. – 304 с.; іл.
15. Спаська Є. Подорожі по Чернігівщині: уривки з щоденників, 1921-1926 рр., головним чином про гончарство чернігівське / Євгенія Спаська // Українське гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.337-373.
16. Українські мистецькі виставки у Львові. 1919-1939: Довідник; антологія мистецько-критичної думки / Автор-упорядник Р.М. Яців. – Львів: Львівська національна академія мистецтв; Інститут народознавства НАН України. – 696 с.
17. Федорова Л.Д. Біля витоків національного музейництва в Україні: музей Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства / Лариса Данилівна Федорова // Український історичний журнал. – 2010. – №6. – С.66-72.
18. Федорова Л.Д. До історії національних форм музейництва в Україні: Київський художньо-промисловий і науковий музей / Лариса Данилівна Федорова // Сумська старовина. – 2011. – №№XXXIII-XXXIV. – С.53-70.
19. Шмит Ф.И. Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела / Ф.И. Шмит. – Харьков: Союз, 1919. – 105 с.

Лыкова О.Г. К вопросу музеефикации гончарного наследия Украины

В статье рассмотрено проблему музеефикации керамики в Украине в разные исторические периоды. Охарактеризовано два основных этапа музеефикации гончарного наследия Украины. Акцентировано внимание на основных проблемах, которые возникают на этих этапах.

Ключевые слова: музеефикация, гончарство, керамика, глиняное изделие, Украина.

Lykova O.H. Towards to the question of museumification of pottery inheritance of Ukraine

The article is about the problem of museumification ceramics in Ukraine in different historical periods. Two basic stages of museumification of pottery inheritance of Ukraine are described. The attention is accented on basic problems which arise up on these stages.

Key words: museumification, pottery, ceramics, earthenware, Ukraine.

18.03.2013 р.